גזר תלת עשרה תעניית ולא איעני סבר למיגזר טפי אמר ליה ר' אמי הרי אמרו אין מטריחין את הצבור יותר מדאי אמר ר' אבא בריה דרבי חייא בר אבא רבי אמי [א]דעבד לגרמיה הוא דעבד אלא הכי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לא שנו אלא לגשמים אבל לשאר מיני פורענויות מתענין והולכין עד שיענו מן השמים תניא נמי הכי כשאמרו שלש וכשאמרו שבע לא אמרו אלא לגשמים [א]אבל לשאר מיני פורענויות מתענין והולכין עד שיענו לימא תיהוי תיובתיה דר' אמי אמר לך רבי אמי תנאי היא דתניא אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הצבור לפי שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי דברי רבי רשב"ג אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה שלחו ליה בני נינוה לרבי כגון אנן דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא היכי נעביד כיחידים דמינן או כרבים דמינן כיחידים דמינן ובשומע תפלה או כרבים דמינן ובברכת השנים [ב]שלח להו כיחידים דמיתו ובשומע תפלה מיתיבי אמר רבי יהודה [ג]אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרוין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן אמר ליה מתניתא רמית עליה דרבי תנא הוא ופליג מאי הוי עלה רב נחמן אמר בברכת השנים רב ששת אמר בשומע תפלה והלכתא בשומע תפלה: בשני מטין עם חשיכה ובחמישי כל היום מפני כבוד השבת: איבעיא להו היכי קתני בב' מטין עם חשיכה ובה' כל היום מפני כבוד השבת או דילמא בשני מטין ובחמישי פותחין כל היום כולו תא שמע דתניא [ד]בשני מטין עד הערב ובחמישי פותחין כל היום כולו מפני כבוד השבת היו לו שני פתחים פותח אחד ונועל אחד היה לו אצטבא כנגד פתחו פותח כדרכו ואינו חושש: עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן ובבנין ובנטיעה: תנא [ב][ה]בבנין בנין של שמחה נטיעה נטיעה של שמחה אי זהו בנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו אי זו היא נטיעה של שמחה זה הנוטע [ג]אבוורנקי של מלכים: ובשאילת שלום: תנו רבנן [ו]חברים אין שאילת שלום ביניהן עמי הארץ ששואלין מחזירין להם בשפה רפה ובכובד ראש [ה]והן מתעטפין ויושבין כאבלים וכמנודין כבני אדם הנזופין למקום עד שירחמו עליהם מן השמים [ו]אמר ר' אלעזר [ז]אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון שנאמר [1]ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך ואמר ר' אלעזר אין אדם חשוב רשאי לחגור שק אלא אם כן נענה כיהורם בן אחאב שנאמר [2]ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עובר על החומה וירא העם והנה השק על בשרו וגו' ואמר ר' אלעזר לא הכל בקריעה ולא הכל בנפילה משה ואהרן בנפילה יהושע וכלב בקריעה משה ואהרן בנפילה דכתיב [3]ויפל משה ואהרן על פניהם יהושע וכלב בקריעה דכתיב [4]ויהושע בן נון וכלב בן יפנה קרעו בגדיהם מתקיף לה ר' זירא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני אי הוה כתיב יהושע כדקאמרת השתא דכתיב ויהושע הא והא עביד ואמר ר' אלעזר לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחויה מלכים בקימה ושרים בהשתחויה מלכים בקימה דכתיב [5]כה אמר ה' גואל ישראל קדושו

לבזה

גזר תליסר תעניתא. כדאמרינן במתניתין (דף טו:) שלש ראשונות ושלש אמצעיות ושבע אחרונות ולשאר פורעניות עביד להו ולא לגשמים: **לגרמיה.** לעצמו דרש שלא אמר אלא לפי שהוא לא היה רוצה להתענות: **לא שנו.** דאין גוזרים יותר משלש עשרה: **כשאמרו.** להתענות שלש ראשונות ושלש אמצעיות ושבע אחרונות: **לא מן השם הוא זה.** שאין זה (א) טעם שאין מניחין בשביל טורח אלא שכבר יצא זמנה של רביעה של יורה שהרי מרחשון עבר על כולן לסוף התעניות שמקצתן היו בכסליו כדקתני מתניתין. והיכא למשמע מדרבי שמעון דבשאר מיני פורעניות דכל שעתא הוי זימנייהו למיבטלי אפילו טפי גזרינן ורבי דאמר אין מטריחין סתמא אכולהו קאמר והנך דאמרי כרבי: **ובשומע תפלה.** אמרינן לשאילת מטר כיחיד השואל צרכיו בשומע תפלה דהא דאמרינן שאלה בברכת השנים אפי' ביחיד משום דזמן צבור הוא אבל במילתא אחריתי דהוי ליחיד ולא לצבור כהכא דבתקופת תמוז לאו זמן שאילה צבור הוא בשומע תפלה הוא דמדכר ליה ולא בברכת השנים כדאמרינן במסכת ע"ז (דף ח.) ובברכות (דף לא.) אם היה לו חולה בתוך ביתו מזכיר עליו בברכת החולים ולבסוף מוקמינן והלכתא בשומע תפלה כך שמעתי: **אימתי.** הוא סדר תעניות: **בזמן שהשנים כתיקנן.** שהיה קציר בניסן ורביעה במרחשון ואין סדר השנים משתנה: **וישראל שרוין על אדמתן.** שמנהג ארץ ישראל בכך: **הכל לפי השנים.** אם צריכה אותה שנה למטר כגון שנה שחונה שצריכה לגשמים הרבה: **לפי המקומות.** כגון נינוה דאפי' בתקופת תמוז בעו מטרא. לא גרסינן לפי הזמן שלא ירדו עדיין גשמים: [ח]**בשני מטין עם חשיכה.** ולא נועלין ולא פותחין הואיל ולאו [ט]לכבוד שבת הוא ובחמישי מותרין לפתוח לגמרי: **מטין.** שלא יראו בני אדם ויצטערו אלא לעת ערב פותחין מקצתן כדי שיהא להם מה לאכול בלילה: **או דילמא.** פותחין כל היום והכי משמע מתניתין בשני מטין ובה' היה פתוח כדרכו כל היום לגמרי מפני כבוד השבת: **אילטבא.** כסא. דהשתא אין החנות פתוחה לרשות הרבים ואם הוא פתוח אינו נראה כל כך: **פותח כדרכו.** אפי' בשני (ב): ה"ג **תנא בנין בנין של שמחה נטיעה נטיעה של שמחה.** בנין דקתני מתניתין לא בנין הצריך לו אלא בנין הצריך לשמחה דלדבר שמחה ממעטין: **בית חתנות.** לעשות חופתו: **אבוורנקי של מלכים.** שכך היו נוהגין כשנולד בן למלך היו נוטעין אילן לשמו ויום שממליכין אותו עושין לו כסא ממנו. לישנא אחרינא אילן גדול המיסך על הארץ לטייל המלך תחתיו ודומה לו בעירובין (דף כה:) ההוא אבוורנקא דהוה ליה לריש גלותא בנוסתניה: **של מלכים.** דרך מלכים נוטעין אותו לצל הוא נוטעו כמו כן לצל היא והיא נטיעה של שמחה: **ששאל בשלום.** תלמיד חכם מחזיר לו משום איבה ובשפה רפה: **אבל ומנודה חייבין בעטיפה.** * דכתיב ועל שפם יעטה[ט] במועד קטן (דף טו.): **רשאי ליפול על פניו.** לבזות עצמו בפני הצבור שאם לא יענה יתרפוהו כך שמעתי. אלא אם כן יודעין בו שהוא חשוב כיהושע שאמר לו הקב"ה קום לך למה זה אתה נופל על פניך: **אלא אם כן נענה.** שיודעין בו שנענה כיהורם. יהורם רשע היה אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו ונענה דכתיב (מלכים ב ז) ויהי סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל: **לא הכל.** נענין [י]בתפלה ולא הכל נענין בקריעה דיהושע וכלב שלא היו חשובין כמשה ואהרן לא זכו ליענות אלא בקריעה. ומקרא בעלמא קא דריש: **ויהושע בן נון.** כתיב בתריה דההוא דויפל וי"ו מוסיף על ענין ראשון:

לבזה

רבי יהודה נשיאה גזר תליסר תעניות. על שאר פורעניות (ג) ומיהו קאמר ליה רבי אמי דאין מטריחין דהכי נמי משמע דהוה אשאר מיני פורעניות מדמייתי עלה הא דקאמר רבי יוחנן ל"ש אלא לגשמים אבל לשאר מינים וכו':

שיצאה זמנה של רביעה. דזמן רביעה דיורה הוי במרחשון ויצא מרחשון:

שלח להו כיחידים דמיתו. פירוש ובשומע תפלה תאמרו תפלת (ד) תענית והא דיחיד אומר ותן טל ומטר בברכת השנים אע"ג שמתפלל בעצמו הואיל וזמן צבור הוא אבל בני נינוה הוו יחידים אפי' בתקופת תמוז צריכין למטרא:

הכל לפי השנים. אם צריכים אותה שנה גשמים שהיא שחונה ואם צריכים גשמים כבני נינוה שואלין ותן טל ומטר בברכת השנים:

אור

מסורת הש"ס

א) [ברכות מח. וש"נ], ב) מגילה ה. ע"ש, ג) מגילה ה:, ד) [ע' הערוך אבורנקי], ה) מו"ק טו., ו) מגילה כב:, ז) [דיבור זה שייך לעיל במשנה יב:], ח) ולאו לכבוד שבת הוא לא מטין כל היום שיראו בני אדם ויצטערו אלא לעת ערב כצ"ל וכל זה עד לאכול בלילה הוא דיבור אחד., ט) [ויקרא יג], י) [צ"ל בנפילה].

◆

תורה אור השלם

1. ויאמר יי אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך: יהושע ז י
2. ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית: מלכים ב ו ל
3. ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל: במדבר יד ה
4. ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם: במדבר יד ו
5. כה אמר יי גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען יי אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך: ישעיהו מט ז

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא מן השם וכו' שאין זה הטעם: (ב) ד"ה פותח כדרכו אפילו בשני מה"ד הלא קציר חטים וגו' ודעו וראו כי רעתכם רבה אלמא סימן קללה הוי הס"ד. וכ"כ והו פי' לסוף המשנה לעיל בדף יב ע"ב: (ג) תוס' ד"ה ר' יהודה כו' שאר פורענות והא קאמר ליה כו' והכי נמי משמע: (ד) ד"ה שלח כו' תאמרו תפלת מטר והא דיחיד אומר כו' הוו יחידים דאפילו בתקופת תמוז:

◆

גליון הש"ס

רש"י ד"ה אבל ומנודה דכתיב ועל שפם יעטה. תמוה לי הא קרא במצורע כתיב ואבל נפקא לן במו"ק מדאזהר ליחזקאל לא תעטה ע"ש הא אחר נריך עיטוף. ובמנודה לא מייתי קרא כלל והוא מיבעיא דלא אפשיטא שם ועי"ג:

◆

רבינו גרשום

רב אמי. דאמר אין מתענין יותר מי"ג, לגרמיה עבד לא הורה כהלכה. לא שנו. שאין מטריחין יותר מדאי, אלא לגשמים, אבל לשאר פורעניות מתענין והולכין עד שיענו, והאי דר' יהודה נשיאה שאר מיני פורעניות הוה. שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי דברי רבי. אפילו בשאר מיני פורעניות, ור' אמי דאמר כר'. לא מן השם הוא זה. כלומר, לאו ול[ה]כי הוא דבשאר מיני פורעניות אין מטריחין יותר מי"ג, אלא לגשמים אין מתענין יותר מי"ג, [דאי מתענין יותר מי"ג] כבר יצאה זמנה של רביעה, דבר"ח כסלו [מתחילין להתענות, ואין גוזרין בתחילה תענית על הציבור אלא בשני, ועכשיו נימא דראש חדש כסלו הוה ביום ראשון, וגזרו תענית בשני ובחמישי ושני דהיינו ט"ו יום בכסליו, ומתחיל השניות בשני וחמישי ושני, הרי כבר יצא כל כסליו, ועכשיו בר"ח טבת מתחילין הז' תעניות חמישי ושני בכל שבוע, הרי יצאו בו' תעניות ג' שבועות, וגוזרין (בשביעי) [השביעי] ביום שני בשבוע רביעי, הרי יצא כל טבת וי"ג תעניות, ואם היו גוזרין עוד תעניות לא היו יכולין לגזור בטבת, דאין גוזרין בתחלה אלא ביום שני, ושני דטבת כבר עבר, אלא היה להם לגזור ביום שני שבשבט, וכבר עבר מקצת שבט, ובר"ח כבר יצא זמן רביעה וכבר יצאו רוב גשמי שנה, דלהכי הוי אמר א) [באחד] בשבט ר"ה לאילן דכבר יצאו רוב גשמי שנה. כיחידים דמין ובשומע תפלה. ושואלים מטר כיחיד ששואל צרכיו בשומע תפלה. א"ר יהודה אימתי. סדר כל אילו התעניות. הכל לפי השנים. דשנה שחונה צריכה לרוב גשמים, ושאינה שחונה אינה צריכה גשמים מרובים. הכל לפי המקומות. כגון נינוה שואלין הגשמים [בתקופת תמוז], ומדכולל הכי ש"מ דשואלין בג' בור. מטין עם חשכה. לא נועלין ולא פותחין, לא נועלין משום בני כפרים שבאין להספיק מים ומזון לאחיהם שבכרכין, ולא פותחין הואיל דלאו לכבוד שבת הוא. ובחמישי מותרין. לפתוח לגמרי. יש לו שני פתחים. בשני, פותח אחד לגמרי הואיל ונועל אחד. ואם אין לו אלא פתח אחד ולפניו אצטבה, פותח [ונועל] כדרכו לגמרי אפילו בשני, הואיל ויש לפניו איצטבא דיש היכר. ה"ג, תנא בנין בנין של שמחה. כלומר, הא דקתני ממעטין בבנין היינו בבנין של שמחה. ב) אבורנקי של מלכים. שכשנולד בן נוטעין א"ל אחד לשמו, וכשמעמידין אותו למלך עושין ממנו כסא מלכות. ומנא לן דיהושע נענה, דכתיב ויאמר ה' אל יהושע וגו'. ויהושע. ו' מוסיף על ענין ראשון, דהא והא עבד, בנפילה כמשה ובקריעה. לא הכל בקימה. כלומר לעתיד לבוא שעומדין כנגד ישראל.

עין משפט נר מצוה

פא א מיי' פ"ג מהל' תענית הלכה ג טור ש"ע א"ח סימן תקעו סעיף א [וסימן תקעה סעיף י]:
פב ב מיי' פ"ב מהלכות תפלה הלכה יז טוש"ע א"ח סימן קיז סעיף ב:
פג ג מיי' פ"ג מהל' תענית הלכה י טור ש"ע א"ח סימן תקעה סעיף ט:
פד ד מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף ד:
פה ה ו מיי' שם הל' ח טוש"ע שם סעיף ו:
פו ז מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה יד טוש"ע א"ח סימן קלא סעיף ח:

◆

מוסף רש"י

בבנין. בנין האמור כאן מאסורין, בנין של שמחה. שנוהגין עצמן כנזופין וכאבלים (מגילה ה:). נטיעה. האמורה כאן, נטיעה של שמחה. כגון אבורנקי, אילן שאלו נאה כגון אילן שכופפין אותו על גבי כלונסות ויתדות והמלכים אוכלין תחתיו בימות החמה ומתעדנין בה כמיני שמחות, ובנין בית חתנות לבנו כשמשיא אשה לבנו הראשון היה בונה לו בית ועושה לו תופס בתוכו (שם). אלא אם כן נענה כיהושע בן נון. כלומר אא"כ בטוח במעשיו שהוא נענה בתפלתו (מגילה כב:).

הדרן עלך מאימתי

◆

רבינו חננאל

הא דא"ר אמי אין מטריחין על הצבור יותר מדאי, ואמרינן לגרמיה הוא דעביד, כלומר לא היה יכול להתענות ובשביל עצמו [אמר] אין מטריחין, דתניא כשאמרו י"ג תעניות לפי שאין מטריחין על הצבור, לא אמרו אלא לגשמים בלבד, אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו. ומשני ר' אמי תנאי היא, דתניא אין גוזרין על הצבור יותר מי"ג תעניות לפי שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי דברי [רבי]. רבן שמעון בן גמליאל אומר לא מן השם הוא זה, אלא מפני שיצא זמנה של רביעה. בני נינוה בעו מר', אנן דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא, אנא נזכיר ותן טל ומטר, בברכת השנים, או בשומע תפלה כיחיד ששואל צרכיו בשומע תפלה. אמר להו בשומע תפלה כיחידים. ואותבינן עליה, א"ר יהודה אימתי שואלין את הגשמים בפרקים הללו, בזמן שהשנים כתיקונן וישראל שרוין על אדמתם, אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן. קשיא לרבי. ודחיי, רבי תנא ופליג על התנאים. מאי הוה עלה. ואסיקנא, רב ששת אמר בשומע תפלה וקיימא לן כותיה, והוב לגבי איסורא דהלכתא כרב ששת וזו איסורא היא. פיסקא. בשני מטין עם חשכה. ומיבעיא לן ופשטנא ממתניתא, דתניא בשני מטין לעת ערב ובחמישי פותחין כל היום מפני כבוד השבת, היו לו שני פתחים פותח אחד ונועל [אחד], היתה לו איצטבא כנגד פתחו פותח ונועל כדרכו ואינו חושש. עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן כו'. בנין, זה בנין של שמחה. ירושלמי. א"ר יהושע בן לוי לא שנו אלא בנין של שמחה ממעטין, אבל אם היה גוהה סותרו ובונה. תנו רבנן חבירין אין שאילת שלום ביניהם עמי הארץ ששאלו מחזירין להם בשפה רפה ובכובד ראש. והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים כבני נזופין עד שירחמו עליהם מן השמים. א"ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו, יחיד בצבור, וכן מפורש בתלמוד ירושלמי, אלא אם כן נענה כיהושע בן נון, שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך. וכן אין אדם חשוב [רשאי] לחגור שק על בשרו אלא אם כן נענה כיהורם, שנאמר ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו [וגו'] וירא העם והנה השק על בשרו. ואמר ר' אלעזר משה ואהרן בנפילה יהושע וכלב בקריעה. ומסקנא, יהושע הא והא עבד. ועוד אמר, מלכים בקימה שרים בהשתחויה.

א) אולי צ"ל אחד בשבט אבל צ"ע דה"ב שנה מסתנו כב"ש והספר דל"ל ט"ו בשבט וצ"ע. ב) אולי צ"ל ובנטיעה היינו נטיעה של שמחה כגון אבורנקי וכו'